

РЕЧ ПОВОДОМ ПРВОГ БАЛКАНСКОГ РАТА

Аустроугарски војни изасланик у Србији известио је 20. новембра 1912: „Српска војска оставља утисак машинерије која је снажно израђена и добро функционише [...]. Расположење је одлично не само међу официрима, него и у људству. Ја ово нисам само једном запазио код тешких рањеника које су данима транспортовали на воловским колима по лошим путевима, или код 50-годишњих очева породица мада су дане и ноћи проводили на стражи чувајући железничка постројења. Сви подаци — и не само они из српских извора — у један глас говоре о најбољем моралу код јединица које се већ више недеља налазе на првим [борбеним] линијама. Пешадија је истина исцрпена и изгледа сасвим запуштено, али ипак непрестано са истом вољом наставља марш по беспутном терену и са истом оштрином ступа у напад [...]. Опште је мишљење да српска артиљерија има главну улогу у српским успесима и француски војни изасланик, који је иначе артиљерац, тврди да гађа тачно по француским правилима, као да је на вежбалишту [...]. Такође и коњица дејствује успешно [...]. Имамо утисак да су успеси војске дали подстрек целом народу [...].“

Независни политички живот на југословенском тлу и на целом Балкану рађао се и учвршћивао постепено, у грчу олимпања од царевина с државним језгирима ван балканског простора и с водећим народима који нису били балкански. У том процесу, дужем од једног столећа, постепено је окончавано једно и отпочињало друго историјско раздобље. Ратови из 1912. и 1913. представљали су прекретницу којом је завршена епоха тзв. Источног питања, а довршено укључивање у светску историју, тиме и у раздобље светских ратова које на нарочит начин траје и у ово време док смо ми овде окупљени. Балкански ратови обележили су етапу у уобичавању нових балканских прилика, рађање модерног Балкана, али такође и етапу стварања југословенске државе. Међутим, упркос надама многих, међу њима и оних који су остали на бојиштима пре 75 година, није се ушло у време идиле, јер из историје, упркос маштарима и демагозима, прелази се увек само у историју. Ово је било видљиво већ 1913, када су се они који су се претходне године сложили и пронашли свој заједнички интерес, нашли међусобно чак и оружјем сучељени и, такође, сукобљени са онима међу Балканцима који у међувремену нису изградили своје државе.

У ново историјско раздобље се није могло једноставно ући, независност се није могла само стећи. Стварност историјског живота учинила је да се морало продрети и изборити, дакле и ратовати. Упркос приметној тежњи Балканаца да свако себе види идеалним и да зато повишеним тоном и испуњен жестоких емоцијама час грди час хвали историју, створени су у датим условима могући темељи будућности на којима су народи овог етнички, национално, верски и културно изузетно мешаног простора, стекли прилику да у даљим рвањима с процесима светске историје и њеним чиниоцима моћи, настоје да допраћују постигнуто.

Првим балканским ратом пресечена је двострана и противречна ситуација која је постепено настала током 19. века. У политичком погледу она се исказивала у тежњи за оснивањем независних држава с модерним основама, али и — супротно томе — у постојању једне империје не само феудалног порекла него са снажним и даље феудалним садржајима целог живота у њеним оквирима. Онај део балканског простора који је био под овом империјом, вртео се у круту без излаза, са ове више растројенијим друштвом без могућности и снаге да се развије и привредно преобрази, са садржајима који би учиниле да се, бар у догледно време, политички одговарајуће уобличи снаге које би водиле разрешењима. Отуда је рат отворио пут ка модернизацији. Овом преобраћају ка модерном допринела је и Србија, о чему на свој начин говори навод из извештаја једног страног, у датом пренутку непријатељског, аташеа. О томе говори и ова изложба.

И друштво и појединац имају каткад потребу да славе или грде историју, чак и да с њом вербално и идејно ратују. И то често има неку своју сврху и своје поводе. Али, битно остаје то да се историја не може негирати, без обзира што се понекад и по неком чини да је и то могуће. Историја се — и то је кључно — може сазнати, сазната уносити у културу, овим доприносити настајању разумнијих прилика и учинити да се управо она сама може превазилазити у свему ономе чиме нарушава људске садржаје живљења људи. Да ли су становници Балкана, сви редом, довољно искористили прилику онда створену да осавремене свој живот и превазиђу своје сукобе? Унеколико — сигурно — и многом — сигурно не. Јер преостало је управо Балканцима — почев од обичног човека, преко научника, до државника — да решавају загонетку: зашто је у досадашњем току неслога постајала све већа и Полуострво бивало све подељеније упркос темељима који омогућавају да се иде другим, супротним путем?